

निवृत्त अधिकाऱ्यांना माहिती उघड करण्यास मनाई करावी का?

त्याठिकाणी असलेले निर्बंध व्यवहार्य गणितांवर आधारित असणे आवश्यक आहे

गेल्या आठवड्यात भारत सरकारने सुरक्षा आणि गुप्तचर संघटनांच्या निवृत्त अधिकाऱ्यांना संघटनेच्या प्रमुखांकडून पूर्वपरवानगी न घेता त्यांच्या कामाबद्दल किंवा संघटनेबद्दल काहीही प्रकाशित करण्यास मनाई केली होती. सेवारत सनदी अधिकाऱ्यांना धोरणात्मक बाबींवर त्यांचे वैयक्तिक मत व्यक्त करण्यास आणि सरकारवर टीका करण्यास मनाई आहे. पण एकदा का ते निवृत्त झाले की, त्यांच्यापैकी बरेच जण सार्वजनिक वादविवादात भाग घेतात आणि आपले संभाषण समृद्ध करतात. वर्गीस के. जॉर्ज यांनी केलेल्या संभाषणात जी.के. पिल्लई आणि सिड अकबरुद्दीन यांनी निवृत्त सरकारी अधिकाऱ्यांच्या विशिष्ट श्रेणीच्या अभिव्यक्ती स्वातंत्र्यावर काही निर्बंध असावेत की नाही यावर चर्चा केली. आणि जर हो, तर अशा निर्बंधांच्या मर्यादा काय असाव्यात. संपादित उतारे:

 श्री. पिल्लई, गुप्तचर आणि सुरक्षा संघटनांच्या निवृत्त अधिकाऱ्यांवर लादलेले निर्बंध न्याय्य आहेत असे तुम्हाला वाटते का?

जी.के. पिल्लई : आमच्याकडे अधिकृत गुप्तता कायदा [१९२३ चा] आहे. गुप्तचर आणि सुरक्षा संघटना आणि इतर विभागांचे अधिकारी बर् याच संवेदनशील बाबींची माहिती आहेत. तर, सेवेतील आपण सर्वजण ही वस्तुस्थिती लक्षात घेतो की, जनतेला गळती होत असलेल्या माहितीवर सरकारला काही नियंत्रण हवे आहे.

मुद्दा असा आहे की ही सर्व माहिती आहे ज्यावर अद्याप फारशी स्पष्टता नाही किंवा ती संवेदनशील माहिती आहे की नाही. संवेदनशील काय आहे आणि काय नाही हे कोण ठरवते? सध्याच्या गुप्तचर सुरक्षा कार्यावर माहितीच्या अशा गळतीचा परिणाम होणार नाही म्हणून सरकारचे काही नियंत्रण हवे आहे. परंतु हा उत्तम समतोल आहे जो मारक आहे आणि आम्ही आतापर्यंत ते व्यवस्थापित करीत आहोत. या संवेदनशील संस्थांमध्ये असलेले अनेक निवृत्त अधिकारी प्रत्यक्षात अनौपचारिकपणे त्यांच्या मसुद्याची सुरक्षा सेवेच्या सध्याच्या प्रमुखांकडून तपासणी करतात, जेणेकरून ऑपरेशनल स्वरूपाची कोणतीही माहिती मिळू शकणार नाही आणि त्यांच्याशी तडजोड होऊ शकेल. सरकारने आता ते औपचारिक पद्धतीने खाली ठेवले आहे आणि ते कसे चालते हे आपल्याला पहावे लागेल.

 तर, तुम्ही कोणत्या ना कोणत्या प्रकारच्या निर्बंधांच्या बाजूने आहात. नुकत्याच झालेल्या घोषणेमुळे हे निर्बंध आयुष्यभर ासाठी आहेत आणि 'संवेदनशील' हा शब्द व्यक्तिनिष्ठ अर्थासाठी खुला ठेवला आहे...

जीकेपी: मी एक कालमर्यादा घालेन - समजा, तुम्ही निवृत्त होण्यापासून पाच वर्षांनी. ही ऑपरेशनल माहिती आहे जी प्रत्यक्षात अधिक संवेदनशील आहे. पाच वर्षांत, बहुतेक प्रकरणांमध्ये त्याची चिंता राहणार नाही.

 उदाहरणार्थ, अमेरिकेप्रमाणे भारतात माजी गुप्तचर अधिकाऱ्यांची पुस्तके वारंवार येत आहेत. ते पाहता, राजदूत, तुम्ही ही हालचाल कशी पाहता?

टेड अकबरुद्दीन : प्रत्यक्षदर्शी ंच्या अहवालातून इतिहास समजून घेण्याची परंपरा नवीन नाही. दुर्दैवाने, पूर्वी भारताचा संबंध आहे, ती परंपरा कमकुवत झाली आहे. जेव्हा माहिती वेगवेगळ्या दृष्टीकोनातून सामायिक केली जाते तेव्हा आपल्या देशाच्या हिताच्या फायद्यासाठी घेतलेल्या उपक्रमांसह आम्हाला फायदा आणि जनतेला अधिक चांगल्या प्रकारे माहिती मिळते. आणि ती व्यापक थीम असावी.

वाढत्या प्रमाणात, वेगवेगळ्या स्तरांवर मोठ्या संख्येने लोक परंपरेकडे परत आले आहेत. विरोधी पक्षनेते लालकृष्ण अडवाणी यांनी उदाहरणार्थ, स्वतःच्या अनुभवांबद्दल एक उत्कृष्ट पुस्तक लिहिले आहे. राष्ट्रीय सुरक्षेच्या कारणास्तव माहिती गुप्त ठेवण्याची सरकारची इच्छा आणि सार्वजनिक अधिकाऱ्यांनी ठेवलेल्या माहितीचा जनतेचा अधिकार यांच्यात नेहमीच तणाव असतो. परंतु केवळ भारतातच नव्हे तर इतरत्रही निर्णय घेणार् यांमध्ये जवळजवळ सार्वत्रिक एकमत आहे की गुप्तचर माहिती गोळा करणे, लष्करी कारवाया, कधी विचारविनिमयाची गोपनीयता आणि कधी वैयक्तिक गोपनीयता यांसारख्या अधिकृत राष्ट्रीय सुरक्षा क्रियाकलापांचे संरक्षण करण्यासाठी काही प्रमाणात गुप्तता आवश्यक आहे.

तर, लोकशाहीत जनतेला जाणून घेण्याचा अधिकार आहे. राष्ट्रीय सुरक्षेशी संबंधित प्रश्न पवित्र मानले जातात. सुरक्षा एजन्सींचे लोकशाही उत्तरदायित्व आपण कसे सुनिश्चित करू शकतो यावर आमच्याकडे चालू वादविवाद आहेत. आपली समस्या सार्वजनिक क्षेत्रात असणे किंवा आपल्या राष्ट्रीय सुरक्षा यंत्रणेच्या कामकाजात फारशी पारदर्शकता नाही का?

जीकेपी : एक मार्ग ज्याप्रकारे जनतेला प्रत्यक्षात माहिती दिली जाते ती म्हणजे फायलींचे वर्गीकरण करणे. अमेरिकेत, ३० वर्षांच्या अखेरीस, कठोर तपासणीनंतर, ते बहुतेक फायली अवर्गीकृत करतात आणि सार्वजनिक क्षेत्रात उपलब्ध करतात. भारतात आपण माहितीचे पुरेसे अवर्गीकृत करत नाही. उदाहरणार्थ, हॅडरसन ब्रूक्स यांनी १९६२ मध्ये चीनबरोबरच्या संघर्षाचा अहवाल लिहिला आहे. ६० वर्षांहून अधिक काळ झाला आहे आणि मला खरोखर असे वाटत नाही की त्या अहवालात असे काही आहे ज्याची आपल्याला आता काळजी वाटली पाहिजे. त्याच्या प्रती इंटरनेटवर आहेत. मग, आपण ते गुप्त का ठेवत आहोत? त्याचप्रमाणे गृहसचिव या नात्याने मी सुभाषचंद्र बोस यांच्यावरील न्यायमूर्ती मुखर्जी यांचा अहवाल अवर्गीकृत करून राष्ट्रीय अभिलेखागारात पाठवण्याची सूचना केली होती.

अमेरिकेसारख्या लोकशाहीमध्ये सुरक्षा एजन्सींनी माहिती म्हणून काय मांडले याची स्वतंत्रपणे पडताळणी करण्याचा जनतेला कोणताही मार्ग उरणार नाही, असे आव्हान आहे. पारदर्शकता वाढवण्यासाठी एक मजबूत प्रकरण आहे, परंतु सर्वसाधारणपणे लोकशाही जी दिशा घेत आहेत ती उलट आहे - त्यांना अधिकाधिक माहितीवर नियंत्रण ठेवायचे आहे.

एसए: राष्ट्रीय सुरक्षेच्या या भिन्न हितसंबंधांचा मेळ घालणे आणि जनतेला जाणून घेण्याचा अधिकार हे एक चालू आव्हान आहे. स्थिर सुरक्षा धोरण नेहमीच साध्य करणे कठीण असते कारण अधिकृत गुप्ततेच्या सीमा स्पष्टपणे स्पष्ट केल्या जाऊ शकत नाहीत. आणि राष्ट्रीय सुरक्षेचे प्रश्न कधीकधी नाट्यमयरीत्या विकसित होत राहतात. तर, या संदर्भात तुमची नेहमीच असमाधानकारक परिस्थिती असेल.

ते म्हणाले, मी परत जाईन जिथे श्री. पिल्लई यांनी अवर्गीकरणाचा उल्लेख केला होता. आता, विशिष्ट कालावधीनंतर लोकजागृती करण्यासाठी अवर्गीकरण हे एक महत्वाचे साधन आहे. आमच्या बाबतीत दोन मुद्दे आहेत. एक म्हणजे आपण कधीकधी अवर्गीकरणाबद्दल स्पष्टपणे कमी असतो. आम्ही अशा गोष्टींचे अतिवर्गीकरण करतो ज्यांचे कदाचित

वर्गीकरण करण्याची मुळीच गरज नाही. उदाहरणार्थ, पाच वर्षांपूर्वी किंवा कदाचित त्यापेक्षा कमी, आम्ही संयुक्त राष्ट्रात अनेक निवडणुका लढवल्या आणि एक अत्यंत कठीण निवडणूक होती. त्यावेळी आम्ही काही मेसेज, केबल ्स वगैरे पाठवले. त्या सर्वांचे वर्गीकरण तेव्हा करण्यात आले होते. पण आज काय घडलं हे सगळ्यांना माहीत आहे, यश आमचं होतं. आपल्याला अजूनही ते वर्गीकृत ठेवण्याची गरज आहे का?

लोकशाहीच्या मुद्द्यावर येत आहे. आता, आपल्याला हे समजून घेणे आवश्यक आहे की आपल्याला खोल घशाचा स्फोट नको आहे. जर तुम्ही माहितीचे सर्व मार्ग अडवलात किंवा हळूहळू ते कमी केले, तर तुम्हाला घशाच्या खोल प्रकारच्या क्रियाकलापांचा अवलंब करावा लागेल, जे कोणत्याही समाजासाठी चांगले नाही. तर, अमेरिका स्वतः खोल घशाच्या पलीकडे गेली. पण मला वाटते की ९/११ नंतर राष्ट्रीय सुरक्षेबद्दल चिंता व्यक्त केली गेली आहे. म्हणूनच राष्ट्रीय सुरक्षेशी संबंधित बरेच मुद्दे कडक केले जात आहेत. तर, माहिती उघड न करण्याची घटना जवळजवळ दोन दशकांपूर्वी शोधली जाऊ शकते. एकदा का तुम्ही त्या जागेत आलात की मागे फिरणे कठीण आहे कारण श्वापदाचे स्वरूप आहे - की एकदा यथास्थिती झाली की तुम्हाला मागे खेचणे कठीण जाते. म्हणून, जोपर्यंत त्याकडे लक्ष दिले जात नाही, तोपर्यंत मी म्हणेन की वैयक्तिकरित्या याकडे इतक्या सहजासहजी लक्ष दिले जाणार नाही.

 मला वाटते की आपण दोघेही ढोबळमानाने सहमत आहात की आपण ज्या निर्बंधांना अनुकूल आहात ते ऑपरेशनल गणितांवर आधारित असले पाहिजेत. अधिक माहिती च्या सामायिक करण्यात तुम्ही दोघेही ठीक आहात असे दिसते...

जीकेपी : हो, मला तसं वाटतं. १९७१ च्या युद्धादरम्यान, प्रत्येक वेळी पाकिस्तानने भारत बांगलादेशात हस्तक्षेप करत असल्याचे सांगितले तेव्हा आम्ही ते नाकारले. एकदा युद्ध संपल्यानंतर लष्कराचे वरिष्ठ कमांडर, सीमा सुरक्षा दल [कर्मचारी] आणि इतरांनी बांगलादेशात ते कसे चालवले यावर अनेक पुस्तके या विषयावर लिहिली होती. मला असे वाटत नाही की त्याबद्दल लिहिणाऱ्या प्रत्येकाविरुद्ध अधिकृत गुप्तता कायदा लागू करण्यात आला आहे.

 तर, माहिती चे वर्गीकरण करण्याच्या बाबतीत आपण अधिक उदार होऊ शकतो?

जीकेपी: वर्गीकरण रद्द करणे हे एक असे क्षेत्र आहे जिथे प्रत्येकजण सुरक्षित खेळतो. मला वाटते की भारत सरकारमधील किमान 50% गुप्त फायली सरळ अवर्गीकृत करता येतील. मी गृह मंत्रालयात असताना हजारो फायली ंचे अवर्गीकृत करण्यात आले होते, परंतु आमच्याकडे अजूनही हजारो फायली आहेत ज्या अवर्गीकृत केल्या जाऊ शकतात. विभागासाठी हे प्राधान्य नाही. आणि म्हणूनच मी वेळेच्या मर्यादेच्या बाजूनेही आहे.

 इतर लोकशाहीच्या तुलनेत अधिकृत गुपिते सामायिक करण्याच्या बाबतीत भारत अधिक कठोर आहे असे तुम्हाला वाटते का?

एसए: या पारदर्शकतेच्या प्रयत्नांची परंपरा पाहिली तर असा पहिला प्रयत्न प्रत्यक्षात युरोपमध्ये परत जातो आणि शतकानुशतके, जेव्हा संसदेला कार्यकारी प्राधिकरणात प्रवेश हवा होता. तथापि, २० व्या शतकाच्या अखेरीस आणि एकविसाव्या शतकाच्या सुरुवातीपर्यंतच आपण ज्याला भारतीय संदर्भात माहितीचा अधिकार म्हणतो त्याचा हा प्रसार जागतिक स्तरावर झाला. मला वाटते की, आज ९५ ते २०० देश आहेत ज्यांच्याकडे ही प्रकटीकरण व्यवस्था आहे. त्यांनी अजूनही संपूर्ण विस्तार व्यापलेला नाही, कारण अर्थातच यात कॅव्हेट आहेत. पण जर तुम्ही ते ऐतिहासिक संदर्भात पाहिले, तर माहितीची उपलब्धता २५-३० वर्षांपूर्वीच्या तुलनेत आता नक्कीच जास्त आहे. ते पुरेसे असो,

माझे उत्तर नाही असेल. त्याचा विस्तार करावा की नाही - होय. ते निरपेक्ष असले पाहिजे की नाही - पुन्हा, माझे उत्तर नाही असेल, कारण अभिव्यक्ती स्वातंत्र्याचे कोणतेही अधिकार निरपेक्ष असू शकत नाहीत; ते नेहमीच विशिष्ट संदर्भात प्रतिबंधित केले जातील. हे वेळोवेळी स्पष्ट केले तर आपल्या सर्वांसाठी चांगले होईल, कारण ही परिस्थिती विकसित होत राहते आणि स्पष्टीकरण आणि याची साक्ष देणे हा पारदर्शकतेच्या वाढीचा एक भाग आहे, मग तो भारतात असो किंवा इतरत्र.

 आपण दोघेही आपल्या कारकीर्दीत जमा केलेल्या काही अधिकृत आणि राष्ट्रीय रहस्यांचे संरक्षक आहात. मी गृहीत धरतो की तुम्ही दोघेही लवकरच पुस्तके लिहिणार आहात. आपण किती प्रकट करण्यास तयार असाल आणि किती सांगायचे याचा विचार केला तर आपला विचार काय असेल? तुम्ही सार्वजनिक हित आणि विद्यमान नियम आणि स्वतःचा बौद्धिक प्रामाणिकपणा कसा संतुलित कराल?

एसए: तुमचे गृहीतक चुकीचे नाही; मी काहीतरी काम करत आहे. माहितीच्या मुक्त प्रवाहावर आणि परिस्थितीबद्दल जागरूक राहण्याचा जनतेच्या अधिकारावर आधारित असलेल्या स्वतंत्र आणि लोकशाही देशाचा नागरिक या नात्याने मी या आधारापासून सुरुवात करेन की, राष्ट्रीय रहस्ये किंवा कठीण परिस्थिती उघड न करता शक्य तितके प्रकट केले जाऊ शकते. धोरणात्मक वादविवादांमध्ये तुमच्यात मतभेद असू शकतात. व्यक्ती कुठे सामील आहेत हे दर्शविल्याशिवाय ते फरक प्रतिबिंबित केले जाऊ शकतात. अधिक पारदर्शकता, अधिक लोकजागृती आणि प्रत्यक्षदर्शींनी स्वतःचा वस्तुस्थितीदर्शक दृष्टीकोन प्रदान करण्याची परंपरा हा माझा मार्ग असावा, या प्रस्तावातून मी पुढे येईन.

 पी.व्ही. नरसिंह राव यांनी एकदा एका मुलाखतकाराला सांगितले होते की त्यांच्याबरोबर बरीच रहस्ये नष्ट होतील. तुम्हाला माहीत असलेली किती रहस्ये सामायिक केली जाऊ शकतात, श्री. पिल्लई? ५०% पेक्षा जास्त?

जीकेपी: मला वाटते की सुमारे ८०% सामायिक केले जाऊ शकते. सुमारे २०% भाग भागू शकत नाही कारण त्यात गुंतलेले लोक जिवंत समकालीन आहेत. आणि विशेषतः जर ते राजकीय क्षेत्रात असतील, तर तुम्ही जे लिहिले आहे, त्यांचा फायदा त्यांच्या विरोधकांनी किंवा त्यांनी घ्यावा असे तुम्हाला वाटत नाही. तर, आमच्याकडे असलेल्या काही आरक्षणांपैकी ते आहेत. सामान्य प्रशासन, प्रशासनाचे प्रश्न, धोरण इत्यादींचा संबंध आहे, मला असे वाटत नाही की त्यातील काही गोष्टी खाली ठेवण्याचा प्रयत्न करण्यात फारशी अडचण नाही. अनेक आयएसएस अधिकाऱ्यांनी हे केले आहे.

THINKING FOR SUSTAINABLE FUTURE